

УДК 821.111(73)

Ольга Данильчук

ЖАНР РОМАНУ КАР'ЄРИ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті аналізуються особливості жанру роману успіху в американській та європейській літературі; досліджується вплив поняття «американська мрія» на жанр роману кар'єри в американській літературі; порівнюються схожі типи героїв-кар'єристів у різних літературах.

Ключові слова: «американська мрія», роман успіху, роман кар'єри, міф про «людину, що створила сама себе», концепція особистого успіху та рівних можливостей.

В статье анализируются особенности жанра романа успеха в американской и европейской литературе; исследуется влияние понятия «американская мечта» на жанр романа карьеры в американской литературе; сравниваются похожие типы героев-карьеристов в разных литературах.

Ключевые слова: «американская мечта», роман успеха, роман карьеры, миф о «человеке, который сделал сам себя», концепция индивидуально-го успеха и равных возможностей.

In this article the genre peculiarities of the novel of success in the American and European literature are being analyzed; the influence of the concept of the «American Dream» on the genre of career novel in the American literature is being researched; similar types of careerist — characters in different literatures are being compared.

Key words: «American Dream», the novel of success, the career novel, the concept of individual success and equal possibilities.

Сучасний світовий культурний простір характеризується динамічністю й складністю процесів. Можна виділити два основні фактори, що впливають на формування й розвиток загальноєвропейського культурного простору: з одного боку, це наявність інтеграційних процесів у Європі; з другого, — глобалізація, що впливає на всі сфери діяльності людства, включаючи економіку, політику, культуру. Ці процеси зумовлені швидким темпом розвитку науки й техніки, глибокими соціально-економічними змінами в суспільстві, переоцінкою ключових понять культури та історії. За цих умов проблема визначення й розпізнавання механізмів взаємодії та комунікації культур набуває все більшої важливості. Література посідає значне місце в міжнародній-

них стосунках. Розглядаючи літературний процес як духовну діяльність людства, можна сприймати її не тільки як механізм взаємодії, але й як невід'ємну складову культури людства. Аналізуючи, наприклад, в американській літературі жанр роману кар'єри й тісно пов'язуючи його походження з поняттям «американська мрія», слід зазначити, що цей різновид існував і в європейській літературі, проте мав свої специфічні ознаки. Метою роботи є компаративне дослідження й установлення схожих та відмінних рис американського та європейського роману успіху, його героїв, посиляючись на творчість Т. Драйзера, Г. Олджера, Е. Майрера, А. Хейлі, О. де Бальзака, Стендаля та інших американських і європейських письменників. Досягнення мети вимагає вирішення наступних задач:

- дослідження природи походження «американської мрії» і визначення її основних складових частин;
- формулювання поняття жанру роману кар'єри;
- узагальнення висновків щодо схожості й відмінності рис цього різновиду літератури в Америці та Європі тощо.

Новизна роботи полягає в комплексному підході до аналізу жанру роману кар'єри; така позиція дозволяє побачити й досягнути багатоаспектність цього феномену й визначити його значення для американського та європейського культурного простору. За допомогою компаративного дослідження окреслено основні риси європейського та американського роману успіху. У роботі досліджено вплив американського міфу про «мрію» на літературу США та європейську літературу, що в свою чергу збагачує уявлення про міжлітературні зв'язки й культурну взаємодію в цілому.

Отже, поява жанру роману кар'єри в літературі тісно пов'язана із споконвічним прагненням людини досягти щастя й доброту. Поява в наш час книг, у яких пропонуються різні рецепти успіху людини в суспільному й особистому житті, викликана насамперед інтелектуалізацією нашого життя, потребою людей налагоджувати контакти один з одним. Зокрема відома серія книг Д. Карнегі («Як здобувати друзів і впливати на людей», «Як перестати турбуватися й почати жити» та інші), книги «201 засіб перемогти в ситуаціях важкого спілкування»

А. Аксельрода й Дж. Голті, «Імідж — шлях до успіху» Л. Брауна, «Хто я» С. Райс, «Мова рухів тіла» А. Піза, «Астрологія успіху» С. Ліка, «Діанетика» Л. Р. Габбарда. Ці та інші посібники раціоналізують проблеми повсякденності й відносини людей. Суть «рецептів» подібних книг зводиться до розумного поєднання ділових якостей людини, її працьовитості, рішучості, цілеспрямованості й у той же час поміркованості, готовності піти на компроміс заради загального блага, емоційної невразливості до різного роду подразників. Усе це стає гарантією успішного результату справи чи устремління окремої особистості. Досягнення успіху залежить від неї самої. Якщо людина не досягне бажаного, звинувачувати вона може лише себе, адже суспільство, чи заснована ним влада, не може наділити її моральними якостями й зробити з неї гарну чесну людину. Знаходження щастя залежить від її внутрішніх якостей і спонукань. На свій кшталт автори пропонують «рецепти щастя» всім, хто бажає його досягти, і наголошують, що до успіху приводить насамперед розум, а не емоції, які заважають людині не лише об'єктивно мислити, а й взагалі жити розумно.

У художній літературі результат устремління людини до успіху, прагнення нею щастя у тому вигляді, як вона його розуміє, приводить до появи цілої низки творів, у яких розповідається про спроби героїв досягти бажаного. Іноді ці спроби вінчаються успіхом, в інших випадках приводять до карколомної поразки. Усе залежить від героя, його життєвих принципів та засобів, які він використовує для досягнення щастя. За словами М. Бютора (їх цитує у своїй книзі «Мистецтво роману і ХХ століття» Д. Затонський), «основною темою роману ХVIII століття є тема вискочки (Лесаж, Маріво, Філдінг). Дехто розповідає нам про те, як він піднявся настільки високо...» [4, с. 469–470]». У художній літературі створюються позитивні персонажі, що втілюють задуми автора про обов'язкове щастя внаслідок своєї доброчесності й вірності ідеалам, і негативні, мрії яких автор (а в романі — саме життя) вщент розбиває. У сукупності своїй такі твори є мірилом віковичних мрій людини про щастя й добробут. І шлях до них стає основним джерелом бідувань людини, крізь які вона має пройти, аби досягти бажаного. Твори, що розпо-

відають про перипетії героїв на шляху до реалізації своїх мрій, є романами успіху або романами кар'єри. Виникнення цього жанру в літературі США тісно пов'язано з ідеєю «американської мрії». З нею співвідноситься звільнення індивідуальної енергії, самоствердження особистості, що переступає будь-яку ієрархію й не визнає жодних «рамочок залежності й безсилля». З цими критеріями пов'язані видатні художні досягнення світової літератури XVIII–XIX й особливо XX століть.

Поняття «американська мрія» бере початок від давнини, коли США на противагу феодальній Європі для всього світу вважалися символом свободи й рівноправності та приваблювали пуритан — перших поселенців, які заснували там свою колонію «Нову Англію». Система моральних орієнтирів американців витікала з пуританської моралі й протестантської етики. У цьому руслі виникли традиційні міфи про «людину, що створила сама себе», концепції особистого успіху, рівних можливостей. Умови незасвоєного континенту вимагали від людей певних якостей — насамперед заповзятливості та ініціативи, — і успіх супроводжував тих, хто мав такі риси. Тому й виник міф про те, що кожний чистильник чобіт може стати президентом, якщо використає свій шанс. Тема «американської мрії» стає провідною у творчості Т. Драйзера, Дж. Лондона, Е. Сінклера, С. Фіцджеральда, Е. Гемінгвея, Т. Вулфа, Дж. Стейнбека, Н. Мейлера та багатьох інших письменників США.

В Європі з «мрією» Америки були знайомі в дещо помірних формулюваннях, насамперед джефферсонівських. Рядки з «Декларації незалежності» «We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by God, Creator, with certain inalienable Rights, that among these are Life, Liberty, and the pursuit of Happiness» [8] (ми вважаємо очевидними наступні істини: усі люди створені рівними, і всі вони наділені Творцем певними правами, до числа яких належить життя, свобода й прагнення щастя (переклад з англійської на українську наш. — *О. Д.*) підкорювали розум європейської молоді. Універсальність висловлення, що не розділяє людей на чорних і білих, багатих і бідних, була прийнятною для всіх. Важливим визнавався той факт, що права не надаються чи під-

тверджуються державою, а даровані Богом, і ніхто не в змозі анулювати їх. «Америка... є землею майбутнього, де в прийдешні часи розкриється зміст історії старого світу... Це бажана земля для всіх тих, кому набридла історична комірчина Європи» [7], — зазначав Г. В. Ф. Гегель.

Отже, жанр роману кар'єри, що набув у США чималого розвитку, органічно втілює проблематику, пов'язану з «американською мрією».

У масовій белетристиці США жанр роману кар'єри з'явився в другій половині XIX століття. Його прообразом стали книги Г. Олджера (1832–1899). За першим романом автора «Обідранець Дік» (1867) з'явилося ще близько ста книг прозаїка, що варіювали ті ж самі сюжети й повторювали моральне повчання: головний герой утілював життєву завзятість, віру в себе, працьовитість, ощадливість, неухильне виконання установлених правил поведінки, твердість духу, прагнення престижу й багатства. Твори Г. Олджера моделювали світ у залежності від тих міфів, які відповідали корінним національним віруванням. Цим і пояснювався їхній успіх.

Шаблонні колізії і стандартні характери героїв властиві й романам Е. Майрера «Одного разу орел...» (1968), «Тигр в очікуванні» (1973), «Юна пристрасть» (1982) та іншим. Книги автора вибудовані за чіткою формулою розповіді про «людину, що зробила сама себе» і нагадують олджерівській архетип. «Усі ці компоненти формули у Майрера присутні наочно: сюжет оповіді, яким би не був матеріал, завжди розгортається згідно з каноном романів кар'єри, свідомо позбавляючись серйозної моральної проблематики, властивої цьому жанру у «високій» літературі», а етапи сходження героя до престижної мети є ідентичними етапам його «самостворення» [6, с. 94].

Жанр твору кар'єри органічно втілюється й у романах А. Хейлі «Остаточний діагноз» (1959), «У вищих сферах» (1962), «Сильнодіючий засіб» (1984) та інших. У романі «Готель» (1965) Пітер Макдермотт починає кар'єру хлопчиком-розсильним. Потім щасливий випадок — зустріч молодого честолюбця з оптовим продавцем рибних консервів Гербом Фішером. Цей комівояжер, про життя якого Пітер нічого не знає, допомагає юна-

кові вступити до Корнельського університету в Статлер-Хол на факультет, який готує управляючих готелями. Він умовляє декількох власників подібних установ рекомендувати хлопця керівництву факультету для вступу в цей учбовий заклад, адже бачить, що Пітер подає надії у цій справі. Створюючи образ «успішної людини», А. Хейлі підкреслює в ній природне здоров'я, незламну любов до життя. Його герой — вірний страж головних цінностей американського суспільства. Він бореться з несправедливістю, насиллям, жорстокістю і є захисником «Законності й Порядку» — принципу, у якому відбивається суть світовідчуття американського суспільства.

Отже, книг-рецептів успіху, що апологізують «американську мрію», в літературі США чимало.

Що ж стосується існування жанру роману кар'єри у високій американській літературі, то її надбанням він став лише тоді, коли до нього звернувся Т. Драйзер: «трьох персонажів романіста — Френка Каупервуда в «Трилогії бажання», Клайда Гріффітса в «Американській трагедії» і Солона Барнса в «Оплоті» — можна розглядати як три типові для літератури США модифікації героя роману кар'єри. І в кожному з них залишила свій слід «американська мрія» [5, с. 151].

Клайд Гріффітс — герой «Американської трагедії» — пересічний американець, у якого інстинктивно домінує над свідомим, а усвідомлене за чутками — над серйозно продуманим. Клайд (як і його реальний прототип Честер Гіллет) є природним породження «мрії», без якої не можна усвідомити його трагедії.

Чому ж одних «мрія» високо піднімає, а інших зіштовхує в прірву? На це запитання, що виникає в підсвідомості Клайда Гріффітса, який неспроможний дати чітку відповідь на нього внаслідок своєї «душевної інфантильності», відповідає сам Т. Драйзер ще задовго до кінця дії твору: «Я хотів би добитися певного становища в житті», — пише Клайд матері з Чикаго після краху своєї кар'єри в «Грін-Девідсон». «Повернись на «шлях доброчинності», — відповідає вона йому, — адже це «єдиний шлях, який може привести тебе до успіху й щастя» [3]. Проте Клайд не прислуховується до її порад, тому й гине.

У європейській літературі жанр роману кар'єри представлений у творах французького письменника доби Просвітництва П. де Маріво («Спритний селянин», 1734–1735) і англійського письменника-просвітителя Г. Філдінга («Історія Тома Джонса, знайди», 1749). Герої Жакоб і Том утілюють кращі риси людини «третього стану», що чесно й достойно прокладає собі шлях у житті й тому викликає щиру симпатію автора й читацького загалу. На відміну від цих просвітницьких героїв, європейські «кар'єристи» нової формації Растіньяк, Гранде, Нусінген і Люсьєн Шардон О. де Бальзака є типовими пристосованцями, що забезпечують себе корисними знайомствами, вигідно одружуються, плетуть інтриги й міркують лише просунутися угору. Герой О. де Бальзака Рафаель де Валентен в романі «Шагренєва шкура», як і драйзерівський персонаж Клайд Гріффітс, — пересічна людина своєї епохи, непомітна, загублена в натовпі, «маленька». Як і Клайд, Рафаель радіє зайвій копійчині, яку він отримує від багатіїв в канзаському готелі. І, як і Клайду, йому не щастить у житті.

«Кар'єристом» нової формації є і Жюльєн Сорель у романі «Червоне і чорне» Стендаля. У героєві відбувається «психологічна боротьба великого минулого, яке його породило, і нікчемного теперішнього, до якого він намагається пристосуватися» [4, с. 154]. Сорель неспроможний стати кар'єристом у повному розумінні цього слова, як би він не прагнув завоювати світ, — «світ» доби Реставрації занадто мізерний, а Жюльєн занадто «плебей», занадто «бунтар». Ці риси не властиві героям О. Бальзака, вони відсутні і в персонажах європейського роману кар'єри XIX й XX століття.

Проте бунтарем є американський герой. Різницю між ним та європейським героєм-кар'єристом, наприклад, персонажами О. Бальзака, можна пояснити історичними умовами розвитку американського суспільства, що безпосередньо пов'язані з «американською мрією». Герої О. Бальзака «не беруть участі у створенні суспільного багатства, у... прогресі, у розвитку промисловості, техніки й землеробства. Вони тільки захоплюють найбруднішими й злочинними способами те, що створили інші... Їхня діяльність не тільки даремна, а просто згубна для суспільства» [2, с. 217]. В європейському романі кар'єри герой

змушений прокладати собі шлях, ураховуючи наявну систему, що ніколи не заступала дорогу героєві-американцю. Від європейського персонажа американця відрізняє «відчуття індивідуальної ізольованості» [1, с. 29] й прагнення наодинці боротися з ворогами й стихіями. Перед ним завжди маячить простір дикого Заходу. Американські герої часто є художнім втіленням «ідеї успіху»: невідомий молодий герой один, без будь-якої допомоги, кидається у вир життя великого міста й перемагає. Тут очевидна віра американців в індивідуальне начало, в етику рівних можливостей та прагнення щастя. А останнє, як показують щасливі роз'язки романів представників масової літератури, поєднується з прагненням домогтися й матеріального достатку. Ці герої ототожнюють героя-одинака й віддзеркалюють сподівання демократичної Америки. У творах масової літератури США зображується передусім герой, що в результаті своїх устремлінь та «правильної» поведінки досягає успіху. Нерідко автори створюють атмосферу обожнювання навколо них. Письменники не раз наполегливо протиставляють таких персонажів простим американцям. Саме у цих «голдменах» — «золотих людях» («Первантажання» А. Хейлі) втілені американська діловитість, прихильність до підприємців прогресу, чесність та інші позитивні якості. Практичні «поради» письменників тим, хто прагне досягти успіху, зводяться до простих правил: треба сумлінно виконувати свій обов'язок — професійний, сімейний, громадський, моральний — і дотримуватися етичних норм поведінки, розпізнавати, що є добре, а що погано. І добре — це чесність, ініціативність, дружна сім'я, прямолінійність, чисто зроблена кар'єра й чисто зароблені гроші. Іншими словами, усе позитивне зводиться до відретушованої «американської мрії». Головні персонажі Г. Олджера, Е. Майрера, А. Хейлі уособлюють в собі міф про «людину, що створила сама себе». Такими ж позитивними героями є і персонажі французького письменника П. де Маріво та англійського письменника Г. Філдінга. Твори О. Бальзака змальовують типових пристосованців, які викликають лише презирство.

Отже, говорячи про жанр роману кар'єри в американській та європейській літературі, слід зазначити, що ці твори, незва-

жаючи на певні відмінності, мають спільні риси: розповідають про нелегкий шлях людини в боротьбі за успіх, прагнення її реалізуватися, досягти щастя. Роман кар'єри викликає інтерес не одне покоління читачів. Розповідаючи про долю героїв, він порушує важливі морально-етичні проблеми суспільства й має виховні властивості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аллен У. Традиция и мечта. Критический обзор английской и американской прозы с 20-х годов до сегодняшнего дня / Уолтер Аллен ; [пер. с англ. В. Харитоновна, А. Мулярчика ; авт. предисл. В. Скороденко и Н. Анастасьев ; ред. М. Тугушева]. — М. : Прогресс, 1970. — 424 с.
2. Гриб В. Р. Избранные работы. Статьи и лекции по зарубежной литературе / В. Р. Гриб ; [вступ. ст. Г. Фридлендера ; сост. Т. Лурье-Гриб]. — М. : Гослитиздат, 1956. — 416 с.
3. Драйзер Т. Американская трагедия [Электронный ресурс] / Теодор Драйзер. — Режим доступа: royallib.ru/book/drayzer_tedor/amerikanskaya_tragediya.html (дата обращения: 09.04.2013). — Загл. с экр.
4. Затонский Д. В. Искусство романа и XX век / Дмитрий Владимирович Затонский // Искусство романа и XX век. — М. : Художественная литература, 1973. — 534 с.
5. Зверев А. М. «Американская трагедия» и «американская мечта» (К проблеме национального идейно-художественного своеобразия литературы США) / Алексей Матвеевич Зверев // Литература США XX века: Опыт типологических исследований (Авторская позиция, конфликт, герой) / [отв. ред. Я. Н. Засурский]. — М. : Наука, 1978. — С. 134–208.
6. Зверев А. М. Индивидуум в «стране чудес» (Социальная мифология американского общества и массовая литература) // Лики массовой литературы США / отв. ред. А. М. Зверев. — М., 1991. — С. 73–108.
7. Критика Гегеля [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.hegel.ru/russel.html (дата обращения: 09.04.2013). — Загл. с экр.
8. Declaration of Independence [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.archives.gov/exhibits/charters/declaration_transcript.html (дата обращения: 09.04.2013). — Загл. с экр.

Стаття надійшла до редакції 15 жовтня 2013 р.